

חיים מרקוביץ

מצות בנית בית המקדש

ראשי פרקים

- א. שי' הרמב"ם במנין המצוות
- ב. ביאור הענין לפי שיטות הראשונים
- ג. ישוב שיטת הרמב"ם מקושית הרמב"ץ בחשגותיו לסתמ"צ
- ד. ישוב שיטת הרמב"ם בענין בנית המזבח מאבנים שלמות
- ה. באור בדברי הרמב"ם בענין מצות שמירת המקדש

א. שי' הרמב"ם במנין המצוות

הר"מ בהקדמה להלכות ביהב"ח כתב את מנין המצוות שיש בכלל ההלכות: א. לבנות בית המקדש. ב. שלא לבנות המזבח גזית. ג. שלא לעלות עליו במעלות. ד. ליראה ממנו. ה. לשמרו סביב. ו. שלא להשבית שמירתו. וצ"ב בדבריו אמאי מוסיף הכא את המצות הנוגעות למזבח בלבד, ומדוע כותב בהלכות בית הבחירה את צורת המנורה השלחן והמזבחות, ולא בהלכות כלי המקדש.

והנה כתב הר"מ בסהמ"צ במצו"ע כ' לבנות בית הבחירה וז"ל "וכבר בארנו שזה הכלל כולל מינים רבים שהם המנורה והשלחן והמזבח וזלתם כלם מחלקי המקדש, והכל יקרא מקדש" עכ"ל. וא"כ בגדר המצוה כלולים גם המזבחות המנורה והשלחן. וצ"ב אמאי נכללו בזה, ועוד למה כיון באמרו וזלתם כלם מחלקי המקדש. ובחינוך מצוה צ"ה כתב וז"ל "וזאת המצוה כוללת עמה הכלים הצריכים בבית אל לעבודה כגון המנורה ושאר הכלים כלם" עכ"ל. א"כ מש"כ הר"מ וזולתם כלם וכו' כוונתו לשאר הכלים הנצרכים לעבודה, שגם הם חלק מגדר המצוה, ואכתי צ"ב מה הטעם בזה.

ב. ביאור הענין לפי שיטות הראשונים

כתב החינוך בשרש מצוה צ"ח, היא מצות עריכת נרות המקדש, "שהיא שצונו השי"ת להיות נר דלוק בביהמ"ק להגדלת הבית ולתפארת בעיני הרואים", וא"כ י"ל דמכיון שהמנורה והנרות הם חלק מיפי הבית נכללים הם בגדר המצוה של בנית הבית. לגבי המזבח, בזה יש לחלק לב' חלקים, הראשון מזבח החיצון, שעיקרו הוא לעבודת הקרבנות, שהם עיקר הענין של ביהמ"ק, כדכתב הר"מ בפ"א ה"א מהלכות ביהב"ח, וע"כ פשוט מדוע צורת המזבח היא חלק מגדר המצוה. והשני המזבח הפנימי, מזבח הזהב, שעיקרו הוא להקטרת הקטורת, כשמו הנוסף מזבח הקטורת, כדברי הפס' "ועשית מזבח מקטר קטורת" (שמות ל' א'). ובשרש מצוה זו (ק"ג) כותב החינוך ג"כ שהוא להגדיל את כבוד הבית ולהיות מעלתו ומוראו על פני כל אדם, וא"כ גם הקטורת היא חלק מצורת הבית, מפני שהיא חלק מהודו והדרו. ולגבי מצות לחם הפנים כתב החינוך דשרש המצוה הוא, דמפני שעל הלחם יחי' האדם צריך שיהי' מונח לפני ד'

תמיד ואז תשרה בו הברכה. וא"כ ביאור זה לא יועיל להר"מ, וע"כ י"ל כמש"כ האברבנאל בפרשת השלחן, דנראה מכללות דבריו, ומהסבריו לכל פרט ופרט בדיני השלחן, שצריך שיהי' בפאר, וכל דבריו שם שהוא כדרך מלכים, שזה דרך מלכים ששולחנותיהם מונחים לפניהם, ועליהם מאכליהם. וא"כ שפיר נמנה ג"ז לצורת הבנין. והנה קשה דכתב הר"מ במו"נ בח"ג פמ"ה בטעם המנורה כדאמרו, ובטעם השלחן כתב דהשלחן והיות הלחם עליו תמיד לא ידע טעמו וזה סותר למה שאמרנו. י"ל שעיקר כוונתו הוא ללחם, שלא ידע אמאי מונח, אבל השלחן הוא לפאר ולרומם ולהדר בית ד'. ורמז לזה כתב אחד מן האחרונים בזמירות לשבת מהאר"י הקדוש "יגלה לן טעמי דבתריסר נהמי וכו'" וא"כ הענין שאינו מובן, והצריך גילוי והסבר הוא הלחם, ולא המזבח.

ואון מצאנו לסברא זו, שיופי הבית נכלל בגדר הבית, מהא דהק' הדעת זקנים מבעלי התוס' עה"פ "שמן למאור בשמים לשמן המשחה ולקטרת הסמים" ותחילת פרשת תרומה, דכל הפסוקים האחרים מדברים בדברים שהם צורך הבית, ואילו אלו לא, אלא בצורך מצוה, וא"כ אמאי לא מנה כבשים לקרבן התמיד וחיטים ללחם הפנים, ותירץ דהמנורה והסמים הם חלק מפארי הבית וע"כ הם מצורת הבית. וא"כ ראייה שד"ז נכלל בצורת הבית, ולפי מה שבארנו בדעת הר"מ שהלחם המונח אינו מטעם היופי מובן מדוע לא נמנה שם חיטים ללחם הפנים דאינו ליופי. ויש עוד לפלפל בענין זה של התרומות ותרומת חיטים ללחם הפנים ואכמ"ל.

וא"כ מכאן קושיא גדולה על מה שכתב במנחת חינוך במצוה צ"ה בדעת הר"מ שעשיית המנורה היא מדיני המצוה של הדלקת הנרות, דההדלקה צריכה להיות על תואר כך וכך, וכן השלחן, וכתב עוד דכן נותנת הסברא שהכלים הללו לאו מדיני המצוה של עשית המקדש, וזה תמוה חדא דאישתמיט מיני' מש"כ הר"מ במפורש בשהמ"צ שכן נכללים בזה, ועוד א"כ קשה טובא אמאי כתב הר"מ הלכות אלו בהלכות בית הבחירה. וצ"ע.

ג. ישוב שיטת הרמב"ם מקושית הרמב"ן בהשגותיו לשהמ"צ

ולפ"ז נבין את דעת הר"מ במה שתפס עליו הרמב"ן בהשגותיו לשהמ"צ, במצו"ע ל"ג שכתב הר"מ התם שציוה השי"ת שילבשו הכהנים בגדים המיוחדים בשעת העבודה, והשיג עליו הרמב"ן דאין מונין חלקי המצוה כמצוה, והביא עוד דמה שמנה הר"מ את המנורה השלחן והמזבח כחלק ממצות בנית בהמ"ק, אינו, משום שהם רק מכשירי מצוה. ולדברינו שפיר הכניס הר"מ את המנורה השלחן והמזבח בגדר המצוה מפני שסובר הוא שהם חלק מיופיו של הבית, וע"ז הרמב"ן חולק. ואמנם במצות לחם הפנים כתב הרמב"ן כמש"כ לעיל בשם החינוך וכן לגבי מזבח הקטורת כותב בפרשת תצוה בפרק ל' פס' א' שענין הקטורת הוא לעצור מגפות.

ד. ישוב שיטת הרמב"ם בענין בנית המזבח מאבנים שלמות

ועפ"ז נבין דבר נוסף, דהנה בתחילת משנה תורה חזר הר"מ שוב על מנין המצות, וכשמנה מצות עשה לבנות את בית הבחירה השיג עליו הראב"ד וז"ל "א"א ולמה הניח לבנות מזבח אבנים שלמות". והכס"מ על אתר מעיר וז"ל "ואני אומר שרבינו נתן טעם

לדבר בספר המצות שלו וכתב שועשו לי מקדש כולל מיניים רבים שהם השלחן והמנורה והמזבח וזלתם כלם מחלקי המקדש". והדברים טעונים בירור, דמדברי הכס"מ נראה שמבין את דברי הראב"ד שקושייתו היא מדוע לא מנה כמצוה לבנות מזבח, וזה העיקר ולא אבנים שלמות העיקר, דאם מבין שהעיקר הוא על אבנים שלמות, א"כ מה משיב הוא לקושייתו, הלוא הר"מ בעצמו מנה לאוים נפרדים בפרטי המזבח כ"לא תבנה אתהן גזית", וכן את המצוה שלא לעלות במעלות, הלוא לזה אינו משיב תשובה, אלא צ"ל דמבין הוא שהקושיא היא על עצם המזבח, ואם נאמר כן א"כ יקשה מאד, וכי לא ידע הראב"ד את מש"כ הר"מ בסהמ"צ שזה נכלל כבר במצות בנית הבית? ועוד, אמאי מוסיף את המילים אבנים שלמות.

אלא ע"כ צ"ל שבאמת קושיית הראב"ד היא מדוע לא מנה מצות עשה לבנות אבנים שלמות, ומכיון שלזה לא תועיל תשובת הכס"מ, נצטרך למצוא תירוץ אחר. ולמעשה אפשר ליישב מעט את דברי הכס"מ שלמד שקושייתו היא מדוע לא מנה מזבח ממש, דאפ"ל דמש"כ הראב"ד הפס' של אבנים שלמות, הוא משום שהמכילתא התם דורשת "ואם מזבח אבנים תבנה לי" כל "ואם" שבתורה רשות חוץ מזו שהיא חובה שנאמר אבנים שלמות וכו', וא"כ מכיון שממילים אלו נלמד שיש חובה להקים את המזבח, ע"כ הבין הכס"מ שלכן כתבם הראב"ד, ברם עצם הקושיא עדין קשה כמש"כ לעיל.

ולכאורה עוד יש להקשות ממה שכתב הר"מ בפ"א הט"ו מהלכות בית הבחירה וז"ל "הבונה אבן פגום עובר בעשה" וכבר הרגיש בזה המל"מ, ונכתוב כאן בקיצור במידת האפשר את תורף דבריו, והק' ג"כ אמאי לא מנה זאת הר"מ כמצוה נפרדת, ותירץ שהכוונה לא לעשה של אבנים שלמות אלא לעשה של בנית בית הבחירה, והקשה א"כ אמאי מנה הר"מ בנפרד את הלאו של לא תבנה אתהן גזית, וחילק שהעשין הפרטיים נכללין בכלל העשה הכללי אבל לא מצות הלא תעשה, כמו שמונה הר"מ מצות חטאת, ולא מנה את פרטיה כחטאת העוף וכדו', ומנה גם את הלאו של לא יבדיל בחטאת העוף. והק' שהלוא השריש הר"מ בשורש י"ב שאין מונין את חלקי המלאכה מהמלאכות שבא עליהן הציוי בעשייתן כל חלק בפנ"ע, אלא אם הם ציויים כוללים כל קרבן, כל המצוה היא שיעשוה כהלכתה על כל פרטיה, וע"כ לא נמנים הפרטים לחוד, משא"כ בברית מלח ובעלי מום שהם ציוויים שכוללים כל הקרבנות כולם. וא"כ מק' המל"מ אמאי הי' צריך לומר כן הר"מ, שיאמר פשוט דהלאוים הנ"ל של לא תשבית ולא להקריב בעלי מום נמנו לחוד מפני שהעשה אינו כולל את הלאוים כדבריו. אלא מתרץ המל"מ דאפשר דגם הר"מ מודה לדבריו, אלא שרצה ליתן טעם כללי שהוא כולל בין מצות עשה ובין מצות לא תעשה, ואה"נ עצם יסודו קיים. עכת"ד. ודבריו קשים, חדא דהסברא נותנת כסברת הר"מ ואילו שורשו של המל"מ שהעשין הפרטיים נכללים בכלל העשה הכללי ולא הלא תעשה אין בו סברא, ועוד כיצד אפשר להוסיף שורשים בדעת הר"מ על מה שכבר השריש? ודבריו צ"ע.

אלא עפ"י מש"כ בתחילת דברינו יתיישבו כל הקושיות, די"ל דהמצוה של בנית המזבח באבנים שלמות היא חלק מתפארת הבית, שבפלטרין של מלך הכל צריך להיות מושלם בתכלית השלמות, ביחוד בחלקים העיקריים של הפלטין כהמזבח, וע"כ צריך המזבח להיות מושלם עד כדי כך שאפי' פגימה קלה כחגירת הצפורן לא תמצא בו, וזה חלק מתפארת הבית, משא"כ הלאו של לא תבנה אתהן גזית ולא תעלה עליו במעלות טעמם הוא טעם נפרד שאינו קשור לעצם צורת הבנין, אלא טעמים אחרים יש בהם כמו שביארו המפרשים ז"ל והר"מ עצמו במו"נ בח"ג פמ"ה, וכתוב מפורש בפס' לגבי

מעלות "אשר לא תגלה ערותך עליו" וכן לגבי גזית "חרבך הנפת עלי' ותחלליה" ואמרו שאין הברזל, שהוא מקצר ימיו של אדם, ראוי שיעלה על המזבח, שמאריך חייו של האדם. וממילא אזלא לה קושית הראב"ד, דמכיון שמצוה זו נכללת בגדר המצוה של לבנות את בית המקדש לא מנאה הר"מ כמצוה בפנ"ע, ומעתה יש להעמיס כן אף בדברי הכס"מ שכונת דבריו היא, דמכיון שבגדר המצוה מנה הר"מ את השלחן המנורה והמזבח, מוכח שזהו משום שסובר שתפארת הבנין הוא חלק מגדר המצוה, וע"כ לא מנה בנפרד את המצוה לבנות באבנים שלמות.

ומעתה מיושב גם מה שהק' המל"מ דאמת תירץ שהעשה הוא עשה דלבנות בית הבחירה, ברם לא מטעמי', אלא מטעם דאמרו, ומובן גם מדוע מונה את הלאו של לא תבנה אתהן גזית, דזה לא בגדר המצוה. ותימה גדולה על ערוך השלחן העתיד שכתב בפ"ד סע' ט', שהעשה הוא לבנות אבנים שלמות, ולא חש להר"מ במנין המצות ולהראב"ד שם. (וע"ע בזוהר הרקיע להרשב"ץ במצו"ע ק"כ).

ה. באור בדברי הרמב"ם בענין מצות שמירת המקדש

ברם קשה מהא דכתב הר"מ בפיה"מ בתמיד בפ"א מ"א בטעם השמירה על המקדש וז"ל "והמשמרות אינו מחמת פחד אלא זו מצוה כבוד לבית והדור ורוממות" ומכיון שזה הדור, א"כ לכאורה נכלל בגדר הבנין. וא"כ אמאי מנה הר"מ מצוה נפרדת לשמור הבית סביב וי"ל דהנה בפ"ח ה"א מהלכות בית הבחירה שינה מלשון זה, וכתב "ואע"פ שאין שם פחד מאויבים ולא מלסטים, שאין שמירתו אלא כבוד לו, אינו דומה פלטרין שיש עליו שומרין לפלטרין שאין עליו שומרין" וכאן כבר לא כתב לשון הדור, אלא טעם אחר בענין כבוד, ואינו דומה וכו', וצריך להבין ד"ז. והנה, הכבוד, פירשו הרא"ש במס' תמיד כ"ה: שענינו הוא שלא יסיחו דעתם מהבית ביום ובלילה. ועיין עוד ביראים סי' ת"י שכתב להשוות את מורא וכבוד מקדש למורא וכבוד שבת וז"ל: ומהו מורא שבת שיחשוב אדם בלבו לכבוד את השבת ולשמור ולהיות חרד על הדבר וכו'" ועיי"ש שמשוה ד"ז למורא וכבוד מקדש. וע"כ רואים שהענין שיחשוב בליבו, כלומר, שלא יסיח דעתו מזה. וי"ל דלזה גם כיון הר"מ שזהו כבוד, ולפ"ז מבואר מדוע פסק הר"מ בה"ב שמצות השמירה היא בלילה, משום שביום אין היסח הדעת דתמיד הכהנים עובדים במקדש, וגם בשעה שהעם לא הביא קרבנות, הביאו קיץ המזבח.

והנה לגבי מש"כ "אינו דומה פלטרין של מלך וכו'" יש להקשות, דבמדרש וילקו"ש רמז תשנ"ב פרשת קרח) יש חלק נוסף בתחילה "גדולה למקדש שיש עליו שומרין, אינו דומה וכו'" ואמאי השמיט ד"ז הר"מ, ועוד בשהמ"צ כתב מדרש זה בשלמותו. וי"ל דכתב הר"מ התם במצוה כ"ב, שהשמירה היא לכבודו לרוממו ולגדלו, וא"כ יש להבין אמאי כתב הר"מ הכא רק את הענין של כבוד. אלא שהר"מ כתב בשהמ"צ ד"גדולת ההיכל ורוממותו הם השומרים", וא"כ י"ל דיש פה ב' ענינים. האחד, שתהא הדעת נתונה תמיד למקדש, וזהו ענין הכבוד שנעשה ע"י השמירה. וענין נוסף שעצם השמירה היא כבר ענין של גדולת הבית ורוממותו. וד"ז שבשמירת המקדש ישנה גדולת ההיכל ורוממותו כתב הר"מ כדי לבאר את המדרש הנ"ל, די"ל דזוהי כונת המדרש, "דגדולה למקדש שיש עליו שומרין" מדוע - מפני "שאינו דומה פלטרין וכו'". וא"כ זהו פירוש דברי הר"מ הכא שכתב "שאיין שמירתו אלא כבוד לו" שזהו ענין הכבוד, ואח"כ כתב "אינו דומה פלטרין וכו'" שזהו ענין הגדולה והרוממות, ולא כתב את החלק הראשון

של המדרש, מפני שהוא רק פירוש לחלק השני. והענין של כבוד לא נכלל בזה, דלא מצינו בכל מלכים שבעולם שציוו שלא יסיחו דעתם מארמונם, אלא זהו דין מיוחד של מקדש ה'. והגדולה והרוממות הם ענינים רוחניים המעוררים בלב האדם התעוררות גדולה ורושם גדול, כאשר רואה את הבית וכל עניניו, וזה מגדל ומרומם את הבית.

א"כ מכיון שאין השמירה מטעם היופי וההדר, דבזה חזר בו הר"מ ממה שפירש בפירוש המשניות, ע"כ מנה מצוה זו כמצוה נפרדת. ומצאתי אח"כ במו"נ שם, שכתב ג"כ את ענין השמירה, שהיא מדין כבוד ורוממות, ולא הזכיר הידור כלל, וכן מוכח התם מהמשך הדברים למעין שם. וא"כ יש לפרש במש"כ הר"מ בפיה"מ שם "אלא זו מצוה כבוד לבית" שהכונה למצוה של בנית בית הבחירה, ואמנם המאירי בפירוש לתמיד שם משמע ממנו שזו המצוה הפרטית של השמירה, והוא באמת לא כותב את הענין של הידור, אלא של כבוד בלבד, והדברים פשוטים וברורים.

ויה"ר מלפניך ד' או"א שיבנה ביהמ"ק במהרה בימינו, ותן חלקינו בתורתך, ושם נעבדך ביראה כימי עולם וכשנים קדמוניות.